

# AVANTURISTIČKI PLANINSKI TURIZAM U CRNOJ GORI

**Milan Gašović**

Adventure tourism is a new type of sport tourism, a symbiosis of sport and adventure, which is rapidly growing in popularity. The basis for development of adventure mountain tourism is the uniqueness and preserved state of nature and wildlife of the touristic destination. Montenegro has attractive mountains, rivers, lakes, parks, canyons, caves, villages and summer pastures, which represents an ideal basis for the development of all forms of mountain adventure tourism. Beside the natural preconditions, the development of this type of tourism also relies on the national Strategy for the development of tourism until 2020, the Sustainable Development Strategy and adequate infrastructure.

Najšire posmatrano avanturistički turizam predstavlja svaku aktivnost turista povezanu sa prirodom. Osnova za razvoj avanturističkog turizma jeste bogastvo prirodnih resursa i povoljan geografski položaj neke destinacije.

Jedan od vidova avanturističkog turizma je planinski turizam, koji obuhvata aktivnosti turista kao što su: planinarenje, penjanje i spuštanje niz kanjone, planinski biciklizam, kampovanje u divljini, jahanje konja, hod na krpjama, vožnja na daskama po dubokom snijegu i nesređenim stazama, turno vožnja na motornim sankama itd.

Crna Gora kao planinska destinacija nudi turistima očuvane prirodne ljepote, čistu okolinu, divlju i neotkrivenu prirodu, pet nacionalnih parkova i dva parka prirode, bistre rijeke, potoke i jezera, domaću organsku hranu, multikulturalnost i sl.

Planinsku turističku ponudu Crne Gore karakterišu brzi prelazi iz dolina na planinske vrhove, prostrani planinski grebeni sa bogatom vegetacijom na velikim nadmorskim visinama, atraktivnost ambijenta u svim godišnjim dobima i blizina jadranske obale.

Pored bogate prirodne osnove razvoj svih vidova turizma u Crnoj Gori, pa i avanturističkog planinskog turizma zasniva se na nacionalnoj strategiji razvoja turizma do 2020. godine. Data strategija se sprovodi preko pet operativnih ciljeva i to: unapređenja saobraćajne infrastrukture, formiranja jedinstvene turističke ponude, prepoznatljivosti Crne Gore kao cjelogodišnje turističke destinacije, uspostavljanja institucionalnog i pravnog okvira kao podloge uspješnog i održivog razvoja i uključivanja lokalnog stanovništva u turističku privredu.

Unapređenje saobraćajne infrastrukture se ubrzano sprovodi: gradi se auto put Bar - Boljare, izgrađeni su ili se modernizuju aerodromi, pušteni su u promet neki magistralni putevi, dok je gradnja drugih u toku, unapređuje se i željeznička infrastruktura itd.

Za potrebe avanturističkih turista posljednjih godina je uređeno na hiljade kilometara planinskih staza, lokalnih i šumskih puteva, vidikovaca i zaklona.

Razvoj smeštajnih kapaciteta uključuje manje porodične hotele, motele, pansionere, apartmanske kuće, kao i kampove, etno sela i eko katune, koje rado koriste avanturistički turisti.

U okviru strateških ciljeva razvoja avanturističkog planinskog turizma poseban akcenat se stavlja na: zimsku ponudu, ljetnju ponudu, odmor u planinskim selima i katunima, kampovanje u divljini i sl.

U zavisnosti od kretanja tražnje turističke agencije u Crnoj Gori kreiraju i nude različite avanturističke aktivnosti. U budućem periodu pored postojećih, mogu se očekivati i nove avanturističke aktivnosti sa više adrenalina.

### *Avanturistički turizam kao novi vid turizma*

Novi trendovi na turističkom tržištu su uticali na pojavu specifičnih vidova turizma, čiji je zajednički naziv tematski turizam. Dati vid turizma, za razliku od masovnog turizma, ima u fokusu specifične potrebe turista kao pojedinaca ili homogenih grupa. Jedan od vidova tematskog turizma je i avanturistički turizam.

Avanturistički turizam je vid turizma koji se odvija u prirodnom okruženju. Aktivnosti u okruženju blagotvorno djeluju na nivo fizičke spremnosti, oslobođenje od stresa i gubljenje suvišnih kilograma. Sve ovo podiže nivo, kako individualne, tako i kolektivne kulture, što samo po sebi kreira novi, zdraviji stil življenja. Razvijene zemlje snažno podržavaju aktivnosti u prirodi.

Poslednjih godina u SAD, Kanadi, Velikoj Britaniji, na Novom Zelandu i u Australiji postoje univerziteta na kojima je moguće steći određena akademska znanja iz područja avanturističkog turizma.

Najbrojniji avanturistički turisti su žitelji Sjeverne Amerike, Japana i Zapadne Evrope. (Tabela 1). Sve je veći broj turista-individualaca koji idu na određene destinacije bez posredovanja turističkih agencija. Broj punoljetnjih turista sve je veći, uključujući i učešće žena. Tako, npr. procenat žena koje idu na planinarenje ili hodanje po planinama, kao i onih koje jedre, je veći nego procenat muškaraca.

Prema istraživanjima koje objavljuje ATDI, avanturistički turizam je stalno rastući sektor svjetske privrede, a broj međunarodnih putnika 2012. godine bio je preko milijardu.

Prema istom izvoru, avanturistički turizam, sa 263 milijarde dolara ostvarenih prihoda je jedna od najbrže rastućih kategorija turizma, koja privlači turiste visokoplatežnih sposobnosti, podržava lokalne ekonomije i podstiče njihov održivi razvoj. U SAD učešće avanturističkog turizma u BDP je poraslo za četvrtinu u 2013. godini. (www. adventureindex. travel/doc/atdi\_2015)

**Tabela 1.** Rangiranje razvijenih zemalja i zemalja u procesu razvoja sa aspekta avanturističkog turizma u 2010, 2011. i 2015. godini.

Rang	Razvijene zemlje			Zemlje u razvoju		
	2010.	2011.	2015.	2010.	2011.	2015.
1.	Švajcarska	Švajcarska	Švajcarska	Izrael	Čile	Češka
2.	Island	Novi Zeland	Island	Slovačka	Češka	Slovačka
3.	Novi Zeland	Kanada	Njemačka	Čile	Slovačka	Bugarska
4.	Kanada	Njemačka	Norveška	Estonija	Izrael	Estonija
5.	Njemačka	Island	Novi Zeland	Češka	Estonija	Čile
6.	Švedska	Norveška	Austrija	Bugarska	Bugarska	Poljska
7.	Irska	Finska	Kanada	Slovenija	Slovenija	Izrael
8.	Norveška	Austrija	Finska	Jordan	Poljska	Slovenija
9.	Finska	Švedska	Švedska	Rumunija	Koreja	Koreja
10.	Austrija	Japan	Francuska	Litvanija	Mađarska	Kostarika

Izvor: [http://www.adventureindex.travel/doc/atdi\\_2015](http://www.adventureindex.travel/doc/atdi_2015)

Avanturistički turizam je vid turizma gdje turisti zadovoljavaju svoje potrebe u otvorenom prostoru i gdje, ponekad, postoji određeni rizik po njihovo zdravlje, pa i život.

Avanturistički turizam je relativno novi vid turizma, čija se pojava vezuje za posljednje dvije decenije, iako se neki njegovi aspekti ispoljavaju i nešto ranije.

Avanturistički turizam i sport su odlike vremena u kome živimo. Naime, ljudi su sve aktivniji, žele biti u pokretu. Motivi ljudi su različiti, pri čemu je često dovoljno samo putovanje. Neke osobe, vjerovatno, putuju samo da bi učestvovala u avanturističkim aktivnostima.

Budući da je pretpostavka bavljenja sportom fizička aktivnost, to se s pravom može konstatovati da je avanturistički turizam jedan od modaliteta sportskog turizma (Jovanović, V. 2015, str. 193). Sportski turizam je veoma doprinio integraciji sporta i turizma kao aktivnosti, odnosno djelatnosti. Danas je nesumnjivo da sport i turizam, uključujući i avanturistički turizam, snažno povezuje ekonomska komponenta.

Prema V. Jovanović (2015, str. 211), ekstremni sportovi koje pojedinci ili grupe avanturističkih turista žele da isprobaju su: brdski biciklizam, jet ski, rafting, paintball, balloning, bodskelton, paragliding, ice climbing, terenski overland, snowboarding, kanjoning, speleologija i sl.

Turisti avanturističkog profila su osobe koje stalno žele biti u pokretu, koje žele istraživati, saznavati više, suočavati se sa novim, nepoznatim, pa ponekad i opasnim situacijama. Prema istraživanjima Hudsona (2003, str. 73), postoje dve velike grupe avanturističkih turista:

- turisti u potrazi za većom količinom adrenalina
- turisti u potrazi za manjom količinom adrenalina.

Prvu grupu avanturističkih turista odlikuju aktivnosti sa većim brojem rizičnih situacija sa kojima se susreću. Prije svega, to su: slobodno penjanje, kajakarenje, skijanje na nepristupačnim terenima na koje ih dovoze helikopteri (heli-skiing) i sl.

Drugu grupu odlikuju aktivnosti sa znatno manjim rizikom, kao što je npr. planinsko pješaćenje (hiking), u kome mogu učestvovati i čitave porodice.

Različite grupe turista upražnjavaju različite aktivnosti i imaju različite interese i očekivanja od putovanja. Tako, npr. žene više upražnjavaju jahanje i jedrenje, a starije osobe tzv. fotosafari.

Turisti koji se odlučuju za avanturističke aktivnosti iz prve grupe, uglavnom se fokusiraju na jednu aktivnost, dok druga grupa preferira više aktivnosti.

Istraživanja gore navedenog autora ukazuju da su glavni motivi avanturističkih putovanja i odmora, u stvari, fizička aktivnost, zdravlje, eliminisanje stresa, porodična druženja, doživljaj prirode i suočavanje sa njom.

Svi prethodni stavovi ukazuju da avanturistički turizam sadrži fizičku aktivnost u prirodi. Dakle, avanturistički turizam podrazumijeva putovanje, sport i rekreaciju u prirodi. Istraživači S. East, K. Luger i K. Inman (2008, str. 17), predlažu podjelu avanturističkog turizma prema masovnosti na:

- avanturistički turizam malog nivoa interesovanja
- avanturistički turizam srednjeg nivoa interesovanja turista, kao što je rafting
- avanturistički turizam velikog nivoa interesovanja turista, kao što je safari

Poznata je još jedna podjela avanturističkog turizma, i to:

- meki avanturistički turizam koji podrazumijeva mali nivo rizika po zdravlje turista
- tvrdi avanturistički turizam koji podrazumijeva visok nivo rizika, kako za učesnike tako i za pružaoce usluga.

Ljubitelji tvrdog avanturističkog turizma su motivisani istraživanjem planinskih vrhova, morskih dubina i polarnih oblasti. Oni ne zahtijevaju posebne uslove, ali su im potrebni dobro osposobljeni vodiči. Turisti ovog profila očekuju iskustvo relativno visokog nivoa rizika, uzbuđenje i lično testiranje.

Organizatori avanturističkih putovanja obično u svojim brošurama navode da su rizici koji prate avanture ograničeni, jer se o turistima brinu osobe koje imaju veliko iskustvo, vještine i znanja za date aktivnosti. Pa ipak, postoji manji ili veći rizik po zdravlje turista i opasnosti po njihove živote, što takva putovanja čini neponovljivim, dakle avanturističkim.

Avanturistički turizam se može razmatrati i kao poslovni poduhvat. Kao i u drugim privrednim djelatnostima, velike turističke agencije dominiraju na avanturističkom tržištu. Američka turistička agencija „Eksplorer World Wide“ ima u svojoj ponudi programe kao što su: safari u Tanzaniji, kulturološke ture u Vijetnamu, jedrenje oko Filipinskih ostrva, planinarenje na Akonkagvi ili Kilimandžaru, splavarenje na rijeci Zambezi, avanturistička istraživanja Azije i Australije i sl. Manje turističke agencije nude posebne programe turistima. (Cloutier, K. R, 2000, str. 111).

Avanturistički turisti su osobe koje su, najčešće, finansijski dobro situirane, ali sa malo slobodnog vremena. Data okolnost ih primorava da svoje slobodno vrijeme koriste na što sadržajni način, odnosno sa što više aktivnosti i doživljaja.

Prema S. Hudsonu (2002, str. 47), avanturistički turizam se može podijeliti na: planinski, morski, polarni i džungla turizam.

U aktivnosti planinskog avanturističkog turizma se ubrajaju: planinarenje, spuštanje niz kanjone, planinski biciklizam, jahanje konja, skijanje, kampovanje i sl.

### *Preduslovi za razvoj planinskog avanturističkog turizma*

#### 1. Prirodni preduslovi

Planinski turizam se odvija u ambijentalnom prostoru ili destinacijama koje raspoložu određenim turističkim resursima i kapacitetima. Takve planinske destinacije moraju biti saobraćajno dostupne, sa mogućnošću obilaska cjeline prostora koristeći, za turiste, često, veoma atraktivne lokalne puteve.

Crna Gora kao planinska destinacija nudi turistima očuvane prirodne ljepote, čistu okolinu, divlju i neokrivenu prirodu, pet nacionalnih parkova i dva parka prirode, bistre reke, potoke i jezera, domaću organsku hranu, multikulturalnost itd.

Planinsku turističku ponudu Crne Gore karakterišu: brzi prelaz iz dolina na planinske vrhove; prostrani planinski grebeni sa bogatom vegetacijom na velikoj nadmorskoj visini, atraktivnost ambijenta u svim godišnjim dobima, blizina jadranske obale itd.

Turisti koji posjećuju crnogorske planine dobijaju zaista mnogo onoga u čemu mogu uživati i unaprijediti svoje zdravlje i svoj duh. Oni otkrivaju neviđene predjele i ljepote od kojih „zastaje dah“. Nailaze na tradicionalno i spontano gostoprimstvo lokalnog stanovništva, koje ih doživljava kao svoje, odnosno domaću čeljad. Takav prisni pristup gostu pruža mogućnost turistima da neposredno upoznaju našu tradiciju, istoriju i kulturu.

U planinskim destinacijama Crne Gore turisti mogu uživati u sportskim aktivnostima sa više ili manje adrenalina.

Ponuda planinskog turizma Crne Gore je jedinstvena i zasniva se na: specifičnostima koje nude nacionalni parkovi sa brzim rijekama i jezerima koje narod zove „gorske oči“, autentičnim prirodnim i domaćim proizvodima, programima za ravnotežu življenja (zdravo tijelo i zdrav duh), organskoj hrani, raznolikom prirodnom ambijentu i rekreativnim aktivnostima.

U centralnom i sjevernom dijelu Crne Gore uokvirene su tri makro turističke destinacije i šest mikro turističkih destinacija. (Program razvoja planinskog turizma u Crnoj Gori, 2005)

U makro turističke destinacije spadaju:

- Durmitor, čiji prostor pokrivaju opštine Žabljak, Plužine i Šavnik.

- Bjelasica, koja se prostire na području pet opština (Kolašin, Mojkovac, Berane, Bijelo Polje i Andrijevica).



- Prokletije, koja obuhvata teritoriju tri opštine(Plav, Rožaje, Gusinje)

Mikro turističke destinacije sa opštinama kojima pripadaju su: Orjen (Herceg Novi), Lovćen (Cetinje); Veruša (Podgorica); Vučje (Nikšić); Rumija (Bar) i Kosanica (Pljevlja).

## 2. Strateški preduslovi

Ključni strateški cilj razvoja crnogorskog turizma utvrđen je 2005. godine usvojenim Master planom do 2020. On glasi „Primjenom principa održivog razvoja, Crna Gora će stvoriti jaku poziciju globalne visokokvalitetne turističke destinacije:turizam će za stanovništvo Crne Gore obezbijediti dovoljno radnih mjesta i rast životnog standarda, a država će stvarati prihode na stabilan i pouzdan način.

Strateški cilj razvoja turizma u Crnoj Gori će se sprovesti preko pet operativnih ciljeva, od kojih svaki sadrži set mjera koje je nužno realizovati. Dati operativni ciljevi su:

- Stvaranje potrebne turističke i prateće infrastrukture
- Formiranje jedinstvene prodajne ponude Crne Gore
- Kreiranje poznatosti i prihvaćenosti Crne Gore kao „cjelogodišnje turističke destinacije“
- Izgradnja institucionalnog i pravnog okvira kao osnove uspješnog i održivog razvoja turizma
- Uključivanje lokalnog stanovništva u turističku privredu

Iz Master plana i Strategije razvoja turizma u Crnoj Gori proizilazi i Program razvoja planinskog turizma u Crnoj Gori (2005), u kome se odvojeno razmatraju:

- zimska ponuda
- ljetnja ponuda
- odmor u planinskim selima i katunima
- kampovanje u divljini

Zimska ponuda se mora prilagođavati prema dešavanjima na tržišta i prema međunarodnim ciljnim grupama za koje se veže,

ali ne samo za segment alpskog skijanja, već i nešto drugačiji spektar aktivnosti i doživljaja. (Program razvoja planinskog turizma u Crnoj Gori, 2005)

Crna Gora se nalazi u procesu pregovora za ulazak u EU, pa mora usvojiti zakonska rješenja za zimske sportove u pogledu tehničkih standarda, standarda bezbjednosti i ekoloških standarda na skijalištima.

Budući da usljed otopljanja dolazi do promjene klime u Alpima, Crna Gora treba da u prvi plan istakne svoj najveći adut - „Wild Beauty“, odnosno divlju ljepotu.

U planinama Crne Gore postoji dovoljan broj predjela u kojima se mogu izvoditi alpske, ali i nordijske skijaške aktivnosti, pa je nužna:

Izgradnja novih modernih, ali i rekonstrukcija postojećih skiliftova, kako bi se dostigli međunarodni standardi. Izgradnja mora da se usmjerava prema ekološkim standardima.

Ugradnja dodatne opreme za osnježavanje i osvjetljavanje na skijalištima.

Priprema staza za trčanje po snijegu i snowboard.

Priprema klizališta i staza za hodanje na krpeljama.

Ljetnja ponuda zahtijeva unapređenje postojećih i razvoj novih aktivnosti, kao što su:

- Uređenje „Wilderness Trails“ staza koje pripadaju hiking i biking mrežama, a ne zapostavljaju se ni tokom zime. To povećava frekvenciju korišćenja mreže, koja se mora održavati i tokom zime.

- Izgradnja „Wild Beauty Resorts“, sa izdrživim instalacijama za slobodno vrijeme i snabdijevanje, što omogućava fitness i wellness programe.

- Mauntin-bajking (planinski biciklizam) - vrsta sporta, koja se na početku vezivala samo za fanatike ekstremnih sportova, da bi posljednju deceniju poprimio masovne razmjere.

Pri tom su se iskristalisale tri podgrupe planinskih biciklista, i to:



Fotografija 1. Planinski biciklisti na Žabljak (Izvor:Internet)

- Biciklisti koji voze zbog odmora i oporavka, preferiraju lagane, šljunkovite staze.

- Biciklisti koji voze zbog prirode i sporta.

- Biciklisti koji voze zbog avanture i traže ekstremne uslove.

Hiking i biking, kao aktivnosti u prirodi treba da se nude u kombinaciji, jer se njihove pristalice, u suštini, dobro slažu. Obje grupe koriste istu putnu mrežu.

Najpoznatije biciklističke staze u Crnoj Gori su: „Otkriće sjevera“ (Nikšić – Šavnik – Žabljak – Bijelo Polje – Kolašin – Podgorica – Nikšić); „Čarobni istok“ (Mojkovac – Berane – Andrijevića – Mojkovac – Žabljak); „Beskrajni pejzaži“ (Podgorica – Danilovgrad – Šavnik – Žabljak – Kolašin – Podgorica).

Vrlo popularne pješačke staze još su: Prsten oko Durmitora; Kanjon Morače – Velje Duboko; Hajla – Biser Voda; Krug oko Kučkih Korita; Krug oko Komova itd. ([www.pcg.me](http://www.pcg.me))

Rafting i kajak treba da se nude kao dopuna drugim sportskim aktivnostima, kao što su hajking i bajking. Rafting i kajak postaju sve atraktivniji, jer omogućavaju osobeni doživljaj svježine, zdravlja i divlje ljepote. Rafting rijekom Tarom ima i avanturističku komponentu.

Poseban akcenat se stavlja na odmor u planinskim selima i katunima, što podrazumijeva kombinaciju smještaja, ugostiteljstva i poljoprivrede.

Turisti koji preferiraju seoski turizam su osobe koje su okrenute prirodi i u čijoj predstavi o odmoru dominira slika zdravog života na selu, povezana sa:

- integrisanjem u porodicu domaćina
- posmatranjem životinja i brigom o njima
- konzumiranjem lokalnih jela i pića
- specifičnim sistemom seoske tradicionalne arhitekture
- adekvatnim komforom, ali bez hotelske usluge
- povoljnim cijenama

Većinu turista koji vole odmor na selu čine porodice iz velikih gradova sa djecom i potiču sa istog jezičkog područja.

Posebnu ponudu čine etno sela i eko katuni gdje turisti mogu da „opipaju puls prirode“. Čine ih kolibe i bungalovi sa obilježjima stare gradnje. Oni nude prenoćišta, hranu u etno restoranima i programe dnevnih aktivnosti (jahanje konja, fotosafari, vožnju čamcem po jezerima, pješačenje, vožnju biciklom, vožnje džipovima, rafting, kajakarenje i sl).

Najpoznatija etno sela u Crnoj Gori su: Nevidio (Šavnik), Milogora, Izlazak, Montenegro i Grab (Plužine), Kadmi (Njeguši), Komnenovo (Plav) i Vuković (Bijelo Polje). ([www.pcg.me](http://www.pcg.me))

Među najprivlačnijim eko katunima su: Štavna (Komovi), Vranjak, Goleš (Bjelasica), Grebaje, i Bandžov Do (Prokletije). ([www.pcg.me](http://www.pcg.me))



Fotografija 2. Eko katun Štavna na Komovima (Izvor: Internet)

Kampovanje u divljini kao vrsta odmora nudi potpuni, neposredni doživljaj prirode. Ovaj tip avanturističkog turizma ne zahtijeva velike investicije i može se relativno brzo razvijati. Međutim, ubrzani razvoj ne smije nikako da zapostavi kvalitet usluga turistima.

Kampovi u divljini treba da podležu čvrstim pravilima i kriterijumima kao što su:

- Dostupnost automobilima
- Izgradnja mora biti usklađena sa pravilima kvaliteta
- Korišćenje obnovljivih izvora energije, ekološko otklanjanje čvrstog otpada i otpadnih voda
- Programi za doživljaj prirode, slobodne aktivnosti u prirodi i sl.
- Individualna mjesta za šatore koja se nalaze u prirodnom okruženju

Tražnja za kampovanjem u divljini konstantno raste. Pri tom, turisti-kamperi mogu iznajmljivati brvnare, odnosno kolibe koje su jednostavno opremljene, ali su i udobne. Brvnare treba da budu tako locirane da je korisnik sam sa sobom i prirodom. One treba da imaju niše za kuvanje, ali ne i sanitarne prostorije, koje se u kampovima-brvnarama nalaze u centralnoj zgradi.

### 3. Infrastrukturni preduslovi

Za sprovođenje programa razvoja turizma, od presudnog je značaja saobraćajna infrastruktura. Crna Gora je, prije svega, avio turistička destinacija. Imajući to u vidu, do sada je urađeno sljedeće:

- Podgorica je 2010. dobila novi moderni aerodrom
- Tivatski aerodrom je proširen i modernizovan, a u toku je druga faza modernizacije
- Nikšić 2016. godine dobija aerodrom za manje avione
- U Beranama je u toku pokušaj vraćanja u funkciju postojećeg aerodroma

Pored navedenog, postoje ideje vezane za izgradnju manjih letilišta ili heliodroma u Žabljaku, Ulcinju, Plavu i Pljevljima.

Kopnena saobraćajna mreža mora igrati značajnu ulogu u povezivanju aerodroma sa turističkim destinacijama u planinskim centrima.

Godine 2013. je završen i pušten u saobraćaj moderni magistralni put Risan – Žabljak, dužine 140 km, što je najkraća relacija između Durmitora i mora. Turističke destinacije Durmitor i Vučje već bilježe velike skokove u posjeti i turističkom prometu, pogotovo u ljetnjem periodu.

Krajem 2015. godine završena je dionica magistralnog puta Berane - Lubnica. Ove godine je započet nastavak njegove izgradnje do Ski centra Kolašin 1450 na Jezerinama, što će ubrzati razvoj poljoprivrede i turizma kao komplementarnih aktivnosti u beranskom dijelu planine Bjelasica.

Do 2018. godine se očekuje završetak izgradnje magistralnog puta Plav - Gusinje - Albanija –Podgorica, što će biti od neprocjenjivog značaja za razvoj turističke destinacije Prokletije.

Krajem 2016. je završena prva dionica savremenog puta Bijelo Polje - Smiljača, gdje se u toku 2017. planira montaža prve žičare, kao nukleusa budućeg SKI centra Smiljača, smještenog na bjelopoljskoj strani planine Bjelasica.

U opštini Bijelo Polje je u toku projektovanje izgradnje prilaznog puta do čuvene Đalovića pećine, koja je istražena u dužini od oko jedanaest kilometara. Smatra se da je neistraženi dio daleko veći i da čak prelazi na teritoriju Republike Srbije.

Crna Gora je u poslednjih deset godina uložila velika sredstva u remontovanje i modernizaciju svoje željezničke mreže. Pruga Bar – granica Srbije je u procentu od 90%, osposobljena za brzine od 90 km/h, odnosno na nivo kada je stavljena u saobraćaj 1976. godine. Isto tako, u potpunosti je rekonstruisana pruga Nikšić – Podgorica (Ministarstvo saobraćaja i pomorstva Crne Gore, Podgorica, 2016).

Nabavljeni su i novi, veoma komforni vozovi, koje već iznajmljuju turističke agencije kada kreiraju i realizuju panoramske ture vozom na relaciji Podgorica - Kolašin - Mojkovac. Turistima se tako nudi intenzivan doživljaj predivnog kanjona Morače, kao i željezničkih mostova, od kojih je najljepši onaj na Maloj rijeci.

Konačno, godine 2015. je počela izgradnja prve dionice auto puta Podgorica – Mateševo, kao dijela međunarodnog pravca Bar - Beograd. Rok za izgradnju date dionice je 4 godine, s tim da se već izrađuju projekti dionice Mateševo - Andrijevića - Berane - Boljari (granica sa Srbijom). S pravom se može očekivati da će Crna Gora u narednih 10 godina imati moderni auto put, što će ubrzati razvoj cijelog sjevera, a posebno iskorišćavanje potencijala turističkih destinacija Veruše, Bjelasice, Prokletija i Hajle.

U planovima, na nivou regiona Zapadni Balkan - EU je modernizacija tzv. evropskog puta koji povezuje Podgoricu i Sarajevo, preko Nikšića. To će još više približiti Durmitor i Vučje sadašnjim i potencijalnim turistima (Ministarstvo saobraćaja i pomorstva Crne Gore, 2016).

Uložena su i ulažu se značajna sredstva u lokalne, pa i šumske puteve, koji prolaze kroz impresivne pejzaže, doline, planinske

prevoje, sela, katune, preko potoka i rijeka, pored predivnih jezera i sl. Za turiste koji vole da otkrivaju prirodu, to je prava atrakcija.

U Crnoj Gori je izgrađena ili započeta izgradnja razgranatog sistema staza za pješake i ljubitelje planinskog biciklizma u cilju daljeg uključivanja centralnog i sjevernog regiona u turističke tokove.

U infrastrukturne preduslove za razvoj avanturističkog planinskog turizma spadaju i smeštajni kapaciteti. U sjevernom i centralnom regionu se izgradio ili će se graditi veći broj manjih i prostorno disperzovanih turističkih kapaciteta. To se, prije svega odnosi na manje porodične hotele, pansione, apartmanske kuće i privatni smeštaj u apartmanima i kvalitetnim sobama.

Razvoj smještajnih kapaciteta mora uključiti i kampove koje koriste specifične grupe turista, kao što su: planinari, omladina, istraživači prirode, splavari, kajakaši, biciklisti i drugi. To mogu biti manji preduzetnički kampovi, smješteni na porodičnim imanjima.

U funkciju razvoja planinskog avanturističkog turizma treba uključiti: planinarske domove, šumarske kuće, kuće cestara i sl. Ti, već postojeći objekti, koji uz male investicije i kvalitetnu standardizaciju, mogu znatno doprinijeti povećanju smještajnih kapaciteta.

Razvoj seoskog turizma je kompatibilan sa razvojem avanturističkog planinskog turizma. Crna Gora već ima desetine etno sela i eko katuna. (Planinarski savez Crne Gore, 2016)

### *Dostignuća u razvoju planinskog avanturističkog turizma*

Posljednjih godina turističke agencije u Crnoj Gori nude sledeće zimske avanturističke aktivnosti:

- Alpsko skijanje na lakim, srednje teškim i teškim stazama
- Nordijsko skijanje, odnosno hodanje i trčanje na skijama
- Turno skijanje



- Noćno skijanje pod reflektorima
- Turno vožnje na motornim sankama preko planina, od kojih je najpoznatija tura Bjelasica – Sinjajevina – Durmitor
  - Hodanja sa krpeljama (snowshoeing) na obilježenim stazama, kao što je tura od 6, 5 kilometara između Savinog kuka i Crnog jezera na Durmitoru.
  - Snoubording, odnosno vožnja na daski po dubokom snijegu i nesređenim stazama. To je zimski sport koji je veoma atraktivan i smatra se ekstremnim. Snowboarding ima dva popularna stila i to freeride stil ili najslobodniji stil vožnje i freestily, koji važi za naatraktivniji jer se zasniva na skokovima, trikovima i ostalim raznovrsnim atrakcijama.
  - Zimski rafting na rijeci Tari, koji nude turističke agencije iz Kolašina i Žabljaka.

Postojeća ljetnja avanturistička ponuda je, za sada, znatno bogatija od zimske ponude. Turističke agencije nude sljedeće avanturističke programe:

- Mountin bajking (planinski biciklizam) - avanturistička varijanta biciklizma, čiji ljubitelji traže teške staze koje se spuštaju niz kanjone, penju na planinske prevoje, prolaze kroz šumske pojaseve i sl.
- Mountin hajking (planinsko pješačenje), sa akcentom na strme, uzane, teže pristupačne staze.
- Ljetnji rafting, koji je na rijeci Tari već postao brend crnogorskog turizma uopšte, pa samim tim i njegovog avanturističkog dijela. Doživjeti brzake i bukove Tare, njen kanjon najdublji u Evropi i drugi u svijetu, vidjeti jedinstvene vodopade, rječice koje se stropoštavaju okomito, kupati se u kristalno čistoj vodi, osjetiti se bodrim - zaista je prvorazredna avantura u svim njenim nivoima. Ova aktivnost se odvija u gumenom čamcu koji se naziva raft. Rafting ili splavarenje na divljim vodama ima sve više pristalica. Ponekad se za spuštanje niz rijeke koriste i drveni splavovi.



Fotografija 3. Rafting na Tari (Izvor: Internet)

- Kanjoniranje, od koga se posebno izdvaja program prolaska kroz kanjon Nevidio, što je ekstremno izazovan avanturistički poduhvat

- Jahanje konja po planinskim visoravnima

- Džip foto safari - vožnja džipovima po lokalnim, često makadamskim i šumskim putevima, zastoj na planinskim vidikovcima radi panoramskog razgledanja i fotografisanja, gustiranje lokalnih jela i pića i sl.

- Izleti terenskim vozilima po planinskim vijencima Durmitora, Sinjajevine, Bjelasice, Komova, Hajle itd.

- Speleološki turizam: otvorena je Lipska pećina u blizini Cetinja koju je prošle sezone posjetilo 15.000 turista (Nacionalna turistička organizacija Crne Gore, 2016)

Avanturistička ponuda Crne Gore, bogatija je posljednjih godina za dva avanturistička parka i to „Lovćen“ i „Žabljak“. Ljubiteljima ove vrste sporta i zabave se pruža mogućnost da se voze zip-lajnom, igraju paintball, prolaze staze koje se razlikuju po visini, složenosti i vrstama prepreka, hodaju bosu i sl.

U avanturističkim parkovima su ispoštovani svi standardi bezbjednosti za turiste, odnosno učesnike. Za sve njih je obavezna kratka instrukcija vezana za najnovije informacije i pravila ponašanja u parku. Avanturistički parkovi obezbjeđuju i neophodnu opremu za učesnike, uključujući i šljemove.

Avanturistički park „Žabljak“ se nalazi na Crnom jezeru i predstavlja ziplajn park. Ukupna dužina svih žica iznosi oko 1.300 metara. Park ima devet ziplajnova u šumi i dva veća ziplajna iznad samog jezera.

Godine 2016. je građen avanturistički park na brdu Gorica u čijem se podnožju nalazi glavni grad Crne Gore – Podgorica. Isto tako planira se i izgradnja avanturističkog parka u Kolašinu.

### *Budući pravci razvoja avantrusitičkog turizma*

Prema izvještajima Monstata (Zavod za statistiku Crne Gore, 2015), broj dolazaka turista u Crnu Goru se stalno povećava. Rekordna posjeta, kao i ostvareni prihodi su evidentirani u prošloj godini, kada je Crnu Goru je posjetilo 1.813.817 hiljada turista. Ostvareno je preko 800 miliona eura prihoda od turizma. (Tabela 2)

**Tabela 2.** Broj turista koji su posjetili primorski i planinski dio Crne Gore i Podgoricu u periodu od 2012. do 2016. godine

Godine	Dolazak turista	Primorje	Planine	Glavni grad
2012.	1439500	96, 8%	1, 2%	1, 1%
2013.	1492000	97%	1, 1%	1, 2%
2014.	1517376	96, 9%	0, 9%	1, 3%
2015.	1750000	97%	1, 4%	1, 6%
2016.	1813817			

Izvor: Monstat, 2016, Podgorica

Turizam je kompleksna i multidisciplinarna djelatnost koja zahtijeva suštinsko i vremenski usklađeno djelovanje kako zakonskih rješenja, tako i politika podsticanja njegovog razvoja.

Zakonska rješenja moraju pomoći realizovanje sledećih ciljeva:

- osiguranje bezbjednosti, kvalitet usluge i zaštitu turista
- obezbjeđenje efikasnog razvoja i konkurentnosti ponude subjekata u turizmu

Za Ministarstvo održivog razvoja i turizma je veoma važno da posjeduje utvrđene i poznate strateške pravce razvoja turizma, te da normativnim uređenjem i raspoloživim instrumentima realizuje strategiju razvoja crnogorskog turizma.

Od posebne važnosti je da Ministarstvo prati realizaciju strategije i ciljeva razvoja, kao i da, istovremeno provjerava efikasnost mjera turističke politike i sprovođenje normativnih rješenja.

Kada su u pitanju planinske turističke destinacije, Ministarstvo turizma mora sprovoditi aktivnosti koje pomažu realizaciju strateških ciljeva, kao što su:

- Okončanje i saniranje posljedica loših privatizacija turističkih kapaciteta
- Primjena rješenja, standarda i prakse EU na području razvoja turizma
- Koncentrisano podsticanje razvoja turističkih destinacija koje su već postigle određeni nivo razvijenosti i stepena prepoznatljivosti na tržištu i imaju smještajne i druge kapacitete
- Koncentracija finansijskih resursa za podsticanje investicija u turističku infrastrukturu u vodećim destinacijama
- Stimulisanje drugih destinacija za pripremu programa i projekata razvoja turizma, prostornog uređenja i turističke infrastrukture
- Priprema programa i podsticajnih mjera za razvoj malih i srednjih preduzetničkih firmi u turizmu i komplementarnim djelatnostima

- Razvoj programa za podsticanje kreativnosti u turizmu
- Uravnoteženje zakonodavnih rješenja u pogledu režima rada u nacionalnim parkovima i parkovima prirode – sa razvojem turizma
- Priprema i operacionalizacija programa obrazovanja i treninga u turizmu
- Priprema i operacionalizacija integralnog programa razvoja turizma sa ciljem podizanja kvaliteta i konkurentnosti turizma sa razradom kvalitativnih standarda za turističke proizvode
- Kreiranje integralnog marketing programa, posebno aktivnosti promocije za planine i more
- Kreiranje i promocija turističkih brendova Crne Gore
- Razvoj i primjena principa i tehnika ekološkog menadžmenta u turizmu
- Primjena menadžmenta turističke destinacije
- Kreiranje analitičkih metoda za praćenje turističkih tokova, turističke potrošnje, ekonomskih efekata turizma i konkurentnosti turističkih destinacija i rizorta
- Kreiranje i sprovođenje programa komuniciranja sa stanovništvom i nosiocima turističke ponude o njihovoj pojedinačnoj ulozi u razvoju crnogorskog turizma, kao i o značaju djelotvornih komunikacija stanovništva sa turistima.

Ministarstvo turizma i zaštite životne sredine, pored realizacije strateških ciljeva razvoja turizma, mora da brine i o zaštiti prirodnih i kulturnih resursa, prije svega nacionalnih parkova i parkova prirode. Dato ministarstvo zajedno sa lokalnim samoupravama treba da utvrdi i normativno uredi režime i standarde eksploatacije voda za potrebe turizma. To se čini zbog obezbjeđenja kvaliteta i bezbjednosti usluga, kao i zbog različitih korisnika kao što su splavari, kupaći, brodići, ribari itd. Opsežan i zahtjevan rad je nužan i na području uređenja prostora i pripreme prostornih planova u vidu urbanističkih i arhitektonskih rješenja, kako bi se obezbijedila prostorna aktivnost, arhitekturna autohtonost i funkcionalnost.

Izrada prostornih planova i izgradnja komunalne infrastrukture, zajedno sa zemljištem može biti najveći doprinos lokalnih zajednica bržem razvoju turizma, koji bi one mogle koristiti kao njihov vlastiti udio u investicijama u turizam.

Ministarstvo poljoprivrede i ruralnog razvoja mora podsticati brži razvoj seoskog turizma i njegovog autentičnog oblika u katunima. Već je izrađeno desetak etno sela i nekoliko etno katuna, što je poboljšalo turističku ponudu, posebno smještajne kapacitete na sjeveru Crne Gore. U koncept razvoja seoskog turizma ulazi i domaća organska hrana, običaji i manifestacije tipa tradicionalnih narodnih svetkovina itd.

U osmišljavanju razvoja planinskog turizma mora se dati veći značaj velnes programima, čemu Ministarstvo zdravlja mora dati svoj doprinos. Brojne planinske lokacije su veoma pogodne za razvoj programa zdravlja i turističkih velnes programa vazdušnih banja. Pri tom je nužno podrobno istražiti djelovanje klimatskih faktora u tim područjima.

Ministarstvo kulture mora pomoći jačanje kulturnog aspekta turističke ponude.

Realizacija strategije razvoja planinskog turizma zahtijeva kreiranje adekvatne politike koncesija, kako bi se efektnije upravljalo infrastrukturnim kapacitetima, gdje god je njihov vlasnik država ili lokalna zajednica. To se može primjenjivati i u budućim investicijama u turističke kapacitete i programe infrastrukturnog karaktera.

Budući pravci razvoja planinskog avanturističkog turizma imaju podlogu u politici daljeg razvoja ovog vida turizma. Pri tom je posebno važno praćenje novih trendova u turizmu, kako bi se na najefektivniji način izlazilo u susret sve probirljivijim turistima. To zahtijeva i razvoj kreativnih avanturističkih programa. Neki od njih su:

- Kanjoniranje, odnosno penjanje po vrletnim stranama kanjona, savlađivanje vodopada, skakanje sa stijena i zaronjavanje. Pored



Fografija 4. Kanjon Nevidio (Izvor: Internet)

kanjona Tare, Pive, Morače i Sušice, u prvi plan izbija jedinstveni kanjon rijeke Komarnice, zvani Nevidio. Nevidio je osvojen tek 1961, a sam njegov naziv asocira na uzbuđenje, opasnost, odnosno neponovljivu avanturu. Dužina kanjona je oko 1.300 metara, sa stranama koje su na pojedinim mjestima udaljene jedna od druge samo nekoliko metara.

- Kampovanje u divljini je avanturistički tip odmora, za kojim kontinuirano raste tražnja. Ljubitelji ovog tipa odmora ili aktivnosti su osobe koje žele da budu same sa sobom i prirodom. Pored kamp kućica i šatora, oni mogu koristiti usamljene kolibe-brvnare.

- Alpinizam je ekstremni vid planinarenja, jer alpinisti pokušavaju da osvoje planinske vrhove sa teže strane. Što su uslovi suroviji, to je uspjeh alpinista veći. Potrebna je, pored planinarske i specijalna oprema, kao i posebne pripreme.

- Orijehtiring je sport u prirodi u kome učesnici dobijaju kartu na kojoj su obilježena mjesta kontrole koja oni uz pomoć



kompassa treba da pronađu za što kraće vrijeme i po redosljedu zadatom na karti. U orijentiringu se koriste posebne karte sa specifičnim oznakama za objekte na terenu i posebnim značenjima za boje. Pri tom su takmičari tokom trke suočeni sa raznim preprekama na terenu (potoci, rijeke, močvare, bodljikave žice i sl). Odvija se u svim vremenskim uslovima, kao što su snijeg, kiša, magla i sl.

- Paraglajding, odnosno jedrenje padobranom je jedan od vazduhoplovnih sportova, koji se posljednjih godina sve brže razvija. Predstavlja avanturistički tip sporta sa priličnim nivoom rizika. Zato se preporučuje da učesnici prethodno prođu pažljive pripreme.

- Penjanje po ledu (ice climbing), kao vrsta ekstremnog sporta je pravi izazov i za najhrabrije avanturiste. Ovaj sport zahtijeva savladavanje ledenih površina (litica, zaleđenih nagiba, smrznutih vodopada). Ovo je, možda i najteži sport i zahtijeva posebnu spremnost, znanje, hrabrost, kao i specijalnu opremu.

- Slobodno penjanje (free climbing) je način savladavanja uspona, pri čemu nije dozvoljeno korišćenje opreme, već se koristi vlastita spretnost i snaga penjača. Oprema služi samo za obezbjeđenje od padova.

- Speleološki turizam: Crna Gora ima oko 10000 pećina od kojih najveći turistički potencijal ima Đalovića pećina, koja je da sada istražena u dužini oko 11 kilometara. Predstavlja pravi izazov za avanturiste i istraživače. Intezivno se radi na izgradnji infrastrukture i uređenju Đalovića pećine za turističku valorizaciju.

- Bandži džamping: predstavlja ekstremni avanturistički sport, odnosno skokove koji se izvode sa mostova, tornjeva, pa čak i sa balona. Skokovi se izvode tako što je jedan kraj elastičnog užeta pričvršćen za tijelo ili članak osobe a drugi kraj za platformu sa koje se skače. Kada osoba skoči, uže se isteže i apsorbuje energiju pada, pa se skakač ponovo pokreće na gore.





Fotografija 5. Bandži džamping sa platforme na mostu na Tari

(Izvor: Internet)

Bandži se smatra jednostavnim i lako razumljivim ekstremnim sportom. Najviše platformi sa kojih se skače se nalaze iznad vode. U Crnoj Gori, poslednjih godina, bandži postaje popularan sport i već se sprovodi sa platforme smještene na čuvenom mostu na Tari.

- Kajtsurfing je ekstremni oblik sporta i predstavlja kombinaciju letenja sa zmajem i običnog surfinga. Kajtsurferi koriste snagu velikog zmjaja koji je visoko u vazduhu i koji surfera vuče po površini vode. Ovaj avanturistički sport omogućava razne akrobacije kada se osoba iz vazduha spušta u vodu.

- Timbuilding predstavlja program za organizovane grupe koji se sastoji od učešća u seoskim poslovima kao što su muža krava, pravljenje sira i potpuna identifikacija sa seoskim domaćinstvom.

### *Zaključak*

Konstanta savremenog svijeta su promjene u svim sferama društva i ljudskih aktivnosti. Shodno tome su se, unmogome, promijenile potrebe i motivi današnjih turista, koji sada traže

više od hotela, sunca i plaža. Putovanja sve više postaju motivisana specifičnim interesovanjima, što je dovelo do pojave velikog broja različitih vidova tzv. tematskog turizma.

U okviru veoma rastućeg sportskog turizma, odnosno kao simbioza sporta i avanture – naglo se razvija novi vid turizma – avanturistički turizam. Pri tom avanturu kao aktivnost turista karakterišu posjete nepoznatim predjelima, ponekad uz suočavanje sa većim i manjim opasnostima.

Avanturisti traže više aktivnosti i doživljaja, kakve najviše nude planine, džungle, polarni predeli, pustinje i podvodni svijet. Planine sa svojim šumama, grebenima, visovima, jezerima, navode na istraživanje, razmišljanja, saznavanja i puni doživljaj.

Planinski avanturistički turizam obuhvata različite aktivnosti, čiji se broj stalno povećava. Pored tradicionalnog skijanja i planinarenja, jahanja konja, tu su i relativno nove forme kao što su: planinski biciklizam, penjanje i spuštanje niz kanjone, odmor u planinskim selima i katunima, kampovanje u divljini i sl. U porastu je i veliki broj ekstremnih sportova.

U osnovi razvoja avanturističkog planinskog turizma leži jedinstvenost i očuvanost prirode i živog svijeta turističke destinacije.

Crna Gora sa 80% teritorije koju čine planine i 160 vrhova iznad 2.000 metara nadmorske visine ima mnogo toga što može ponuditi avanturistima. Atraktivnost planina, rijeka, jezera, visoravni, pećina, kanjona, sela i katuna idealna su osnova za razvoj svih modaliteta avanturističkog turizma. Crna Gora ima pet nacionalnih parkova i dva parka prirode. Durmitor i dio kanjona reke Tare su pod zaštitom UNESCO-a.

Razvoj crnogorskog turizma kao cjeline, pa i planinskog avanturističkog turizma ima za pretpostavku postojanje i sprovođenje nacionalne strategije održivog razvoja. Data strategija se zasniva na Deklaraciji o Crnoj Gori kao ekološkoj državi. Principi održivog razvoja treba da štite sve vrijednosti

turističke privrede, a slogan „divlja lepota“ mora postati srž ponude Crne Gore kao cjelovite turističke destinacije.

Plan razvoja planinskog turizma koji uključuje i avanturistički turizam, temelji se na Nacionalnoj strategiji razvoja turizma do 2020. godine. Dati plan nije više samo skup želja, ambicija i ideja, nego stručni i marketinški instrument, odnosno kombinacija resursa i aktivnosti, kako bi se ostvarili strateški razvojni ciljevi. Težište razvoja nije više u potencijalima, atraktivnostima i lokaciji ponude nego u potrebama, željama i zahtjevima sadašnjih i potencijalnih turista.

Strateški cilj razvoja turizma u Crnoj Gori se sprovodi preko pet operativnih ciljeva.

Za sprovođenje programa razvoja avanturističkog planinskog turizma od presudnog značaja je adekvatna saobraćajna infrastruktura. Crna Gora je, prije svega avio turistička destinacija, koja ima moderne aerodrome u Podgorici i Tivtu. U Nikšiću se očekuje otvaranje manjeg aerodroma, a davno izgrađeni aerodrom u Beranama čeka svoju rekonstrukciju i valorizaciju.

Za razvoj turizma su važni i novi putevi kao što su Risan – Žabljak, Plav – Podgorica, Berane – Kolašin, preko planine Bjelasice i, naravno, početak izgradnje auto puta Bar – Boljari. Tu je i skoro potpuno rekonstruisana željeznička mreža, kao i brodska povezanost sa Italijom, Grčkom i Hrvatskom.

Posljednjih godina u Crnoj Gori je uređeno na hiljade kilometara planinskih staza, lokalnih i šumskih puteva, vidikovaca i zaklona, kako bi se izašlo u susret sve većem broju turista – ljubitelja pješaćenja i planinskog turizma. Isto tako izgradio se ili se gradi veći broj manjih smještajnih kapaciteta, kao što su manji porodični hoteli, pansioni, apartmanske kuće itd. Turistima je na raspolaganju i sve više etno sela i eko katuna.

Razvoj smještajnih kapaciteta uključuje i kampove koje koriste i turisti avanturističkog tipa, kao što su ljubitelji splavarenja, kajaka, raftinga, kanjoninga, planinskog biciklizma i sl.

Turističke agencije u Crnoj Gori danas nude sledeće zimske avanturističke aktivnosti: noćno skijanje pod reflektorima, turno skijanje, turno vožnje motornim sankama (kao što je tura Bjelasica – Sinjajevina – Durmitor) hodanje po dubokom snijegu na krpljama, snoubording (vožnja na dasci po nesređenim sniježnim stazama), zimski rafting na rijeci Tari, penjanje po zaleđenim stranama itd.

Postojeća ljetnja avanturistička ponuda je, za sada, znatno bogatija od zimske ponude. Aktuelni su sledeći avanturistički programi: alpinizam, planinski biciklizam – teža varijanta, planinsko pješačenje – teža varijanta, ljetnji rafting na Tari i Limu, kanjoning, u okviru koga je prolazak kroz kanjon Nevidio prava avantura sa većim rizikom, speleološki turizam koji je počeo 2015. otvaranjem Lipske pećine kod Cetinja.

Paraglajding je letenje i jedrenje uz pomoć letilice slične padobranu, koja se kreće uz pomoć energije vjetera, gravitacije i snage mišića. Nudi se avanturistima u Brajićima iznad Budve i sa visova iznad Herceg Novog.

Ziplajn vožnju pružaju dva avanturistička parka, od kojih je „Žabljak“ smješten na Crnom Jezeru, a park „Lovćen“ funkcioniše na Ivanovim Koritima, čuvenom izletištu podno Lovćena. Oba parka nude i program paintbolinga koji je zasnovan na eliminisanju/gađanju protivnika kapsulama napunjenim vodom i bojom.

U Crnoj Gori mogu uživati i ljubitelji ekstremnog sporta, kakav je bandži džamping. U Budvi, na Slovenskoj plaži, već nekoliko godina postoji skakaonica za ovu atrakciju. Skokovi se izvode uz pomoć elastičnog užeta pričvršćenog za tijelo ili noge turista, drugim dijelom za platformu sa koje se skače. Data platforma je smještena i na čuvenom mostu na Tari.

U budućem periodu pored navedenih avanturističkih aktivnosti a u zavisnosti od tražnje, može se očekivati unapređenje postojećih i razvoj sledećih avanturističkih

aktivnosti: kajtsurfing; alpinizam, slobodno penjanje, orijentiring, skokovi sa stijena u rijeke i jezera, baloning, terenski overlend (4x4), bodskelton, speleologije i sl.

### **Literatura:**

- Cloutier, K. R, (2000), *The business of adventure: Developing of adventure tourism*, Kamploos, BC:Bhudak Consultans Ltd, Paris
- Hudson, S. (2003), *Sport and adventure tourism*, The Haworth Hositality Press, New York
- Internacionalni Institut za Turizam Ljubljana(2005) *Program razvoja avanturističkog turizma u Crnoj Gori*
- Jovanović, V. (2015), *Tematski Turizam*, Univerzitet Singidunum, Beograd
- Koković, D. (2000), *Sociologija sporta*, Sportska akademija, Beograd
- Leković, M. S. (2002), *Turistička Crna Gora - juče, danas, sutra*, Turustička organizacija Crne Gore, Podgorica
- *Master plan razvoja turizma u Crnoj Gori do 2025*, Vlada Republike Crne Gore (2001), Podgorica
- Siropolis, N. C. (2005), *Menadžment malog poduzeća*, Mate, Zagreb
- *Strategija razvoja saobraćaja u Crnoj Gori*, Ministarstvo saobraćaja i pomorstva Crne Gore, Podgorica (2005), Podgorica
- *Strategija razvoja turizma u Crnoj Gori do 2020*, Konsultantska kuća za turizam i marketing „Creatop“ (2008),
- Unković, S. Zečević, B. (2009) *Ekonomika turizma*, Ekonomski fakultet, Beograd
- Vagen, L, Karlos, B. (2010), *Upravljanje događajima u turizmu, kulturi, biznisu i sportu*, Mate d. o. o, Beograd

---

**Internet izvori:**

- [www.adventureindeks.travel/doc/atdu](http://www.adventureindeks.travel/doc/atdu) 15. 02. 2016
- [www.montenegto.travel](http://www.montenegto.travel), 14. 3-31. 3. 2016
- [www.tozabljak.me](http://www.tozabljak.me), 15. 05. 2016
- [www.to-kolasin.me](http://www.to-kolasin.me) 17. 05. 2026
- [www.tobijelopolje.me](http://www.tobijelopolje.me) 19. 05. 2016
- [www.mojkovactravel.com](http://www.mojkovactravel.com) 21 0. 5. 2015
- [www.toplav.me](http://www.toplav.me) 23. 05. 2016
- [www.torožaje.me](http://www.torožaje.me) 24. 05. 2016
- [www.pscg.me](http://www.pscg.me) 18. 02. 2016